

O'ZBEK HIKOYACHILIGI VA UNING TARAQQIYOT YO'LI

Dilbar Hasanova

O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10394278>

ARTICLE INFO

Received: 08th December 2023

Accepted: 15th December 2023

Online: 16th December 2023

KEY WORDS

Hikoya, hikoyachilik, realizm, ramz, timsol, syujet.

ABSTRACT

Ushbu maqolada o'zbek hikoyachiligi, uning ma'lum bir davrlariga xos xususiyatlari, mustaqillikdan keyingi davr xususiyatlarini yoritishda yozuvchi Ahmad A'zamning "O'ying gardishi" hikoyasi tahlilga tortilgan.

O'zbek hikoyachiligi uzoq va boy tarixga ega. Hikoya epik turning eng kichik shakllaridan biridir. Hikoyaning shakli, garchand kichik bo'lsa-da, u o'z zamirida olam-olam mazmunni sig'dirishga, ifodalashga qodir. Shu jihatdan, shakily muxtasarlik, qisqalik, mazmunan lo'nda va yaxlitlik hikoyaning an'anaviy zohiriy belgilaridandir. Jahon adabiyoti durdonalarining ta'siridan unumli o'rganish va foydalanish davomida hikoyalar shakli va mazmunida muttasil o'zgarishlar o'z ifodasini topmoqda. O'zbek nasrining taraqqiyotini kuzatib borayotgan har bir o'quvchi hikoyachiligimizning tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotganligini va bu kichik janrda ham katta epic janrlardagidek salmoqli hayotiy muammolar o'z yechimini topayotganligini kuzatishi mumkin. Yuqorida hikoyachilik tarixini uzoq tarixga ega ekanligini ta'kidladik, xususan XIX asr oxiri XX asr boshlarida yaratilgan milliy hikoyachilik janrining shakllanishi, shaksiz milliy xarakterlarning haqqoniy yaratilganligi, xalqimiz turmushining yorqin va betakror bo'yoqlariga, manzaralariga boyligi bilan ajralib turadi. Xususan, Cho'lponning "Qor qo'ynida lola", "Novvoy qiz", "Oydin kechalarda" kabi hikoyalarida maishiy turmush manzaralarini tasvirlash orqali inson psixologiyasi, ijtimoiy muhit, ijtimoiy voqelik o'rganiladi. Ushbu hikoyalardagi har bir detal va kichik chizgilar qahramon shaxsiyatidagi u yoki bu qirralarni yoritishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, bu davr hikoyachiligi axloq masalasini yoritishi bilan xarakterlanadi. Qisqacha qilib aytganda, bu davr hikoyachiligi o'quvchi ko'z o'ngida voqelikni jonli aks ettirishga, qahramonni tipiklashtirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi.

20-30-yillar hikoyachiligi esa o'zining satirik xarakteri bilan izohlanadi. Bu davrdagi satirik hikoyachilik o'z mazmun-mundarijasida ijtimoiy mazmunning xarakteri, eskilik sarqitlaridan batamom qutulib ulgurmay, o'zini yangilik tarafdori qilib ko'rsatadigan munofiqlar, o'z manfaatini hamma narsadan ustun qo'yuvchi xudbinlar obrazini tasvirlanishi bilan ajralib turadi. Bu davrning eng sermahsul ijodkorlari sifatida Cho'lpon, Fitrat, Abdulla Qodiriy, Shokir Sulaymon, Abdulla Qahhor, G'afur G'ulom, G'ayraty kabi ijodkorlar sermahsul

ijod qilishgan. Bu davr hikoyachiligi keyingi davr hikoyachiligi uchun muhim poydevor vazifasini o'tadi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ma'lumki, hikoya epik turning eng kichik janrlaridan biri sifatida qaraladi. U qissa va romandan xarakter, hayotiy voqealar ko'lamini va hajm nuqtayi nazaridan farqlanadi. Shu jihatdan, "Adabiy turlar va janrlar" kitobida hikoyaga xos umumiy xususiyatlar quyidagicha belgilanadi: "Hikoya birgina voqea asosiga quriluvchi, xarakter birgina epizod orqali aks etuvchi, xarakterlar tayyor holda beriluvchi, xarakterning birgina holati ko'rsatiluvchi, personajlar soni cheklangan, xarakterning hikoyaga kirgunicha va hikoya tugaganidan keying holati noma'lum qoluvchi janr" [1] ekanligi aytib o'tilgan. Biroq zamon yangilanishi va badiiy adabiyotga bo'lgan ehtiyojning yuzaga kelishi bu xususiyatlarning ko'pini inkor etishga sabab bo'lmoqda. Bu haqida adabiyotshunos olim D.Quronov shunday deydi: "Tasvirlanayotgan voqealarning yuz berish vaqti qisqaligi bois hikoyaning hajmi kichik, syujeti sodda, personajlari kam bo'lishini taqozo etadi. Hikoyanavisning mahorati eng avval hikoyabop voqeani tanlay olishi bilan belgilanadi"[2]. Hikoyabop mavzu tanlay olish, murakkab ijtimoiy-ma'rifiy qimmatga ega voqeani tanlay bilish ijodkor mahoratiga bog'liq.

Mustaqillik epkinining esishi nafaqat, hikoyachilikka, balki butun o'zbek adabiyotida novatorlikning yuzaga kelishini ta'minlovchi omillardan biriga aylandi. Adabiyotda insonni "hazrati inson" sifatida ulug'lash, inson ruhiyatining eng nozik qirralarini tasvirlash, uning o'y-xayollari va orzu-intilishlarini asosiy planda tasvirlash kabi jihatlar yetakchi xususiyatlarga aylandi. Sanab o'tilgan xususiyatlar hikoyachilikda ham o'z aksini topib kelmoqda. Mahoratli yozuvchi Ahmad A'zam hikoyalari o'zining badiiy psixologizmi, personajlarining turli toifa vakillari ekanligi, jamiyatdagi illatlarni ro'y-rost tasvirlashi jihatidan ajralib turadi. Yozuvchi o'z qahramonlarini goh ziyoli qatlam vakillari orasidan tanlasa, goh qishloq odamlarining sodda va kamtarin qiyofasini aks ettiradi. Yozuvchining "Oyning gardishi" hikoyasi yozuvchi voqelikni ifodalash uchun bola nigohidan foydalanadi.

Asar sof realizm ruhida yozilgan. Ushbu hikoyada kattalardek fikrlovchi Ma'sudning atrofdagi turli voqea va hodisalarni o'z ta'biri bilan talqin qilishi natijasida hikoya biografik xarakter kasb etadi. Asarda qishloq hayoti, sodda qishloq odamlarining qiyofasi yoritib beriladi. Hikoyaning bosh qahramoni Ma'sud. Ma'sudning narigi qishloqqa tunda yolg'iz qilgan safari, uning o'y-xayollari vositasida asosiy g'oya va mazmun ochib beriladi. Hikoya davomida Ma'sudning ilmga chanqoq, sho'x, quvnoq, orzularga beriluvchan, o'zining kichik dunyosiga ega va shu bilan bir qatorda otasiga g'amxo'r farzand sifatida gavdalanadi. Ma'sudning akasi Akrom ota katta o'g'lini shaharga ilm izlab ketib, qaytib kelmagani uchun kitoblarga o'zgacha mehr qo'ygan Ma'sudga ham qattiqqo'llik qiladi. Bu quyidagi misralarda ko'rinadi: "Uxlab qolibsan kitobing surilib, chiroqqa tegay-tegay deb turibdi. Uyqusirab turtib yuborsang, omin, Ollohu Akbar, hammayoq yonib ketadi. Eng birinchi o'zing yonasan kitobing bilan birga" yoki yana bir o'rinda "Birov seni majburlayaptimi, dunyodagi hamma kitoblarni o'qiysan, deb. Darsingni beshga o'qisang bo'ldi-da" [3]. Zotan, ota bolasiga mehribon, ammo akasi kabi uning ham olis shaharlarga ketib qolishini, qarigan chog'ida tirgaksiz qolishni xohlamaydi. Bir yig'inda aytilgan otaning fikrlariga diqqat qaratamiz: "Ne-ne azoblar bilan o'qitdim. Qanday pir yillar edi! U bo'lsa, o'qishni bitirib kelib, muallimligini boshlagach: "Ota dindand kechasiz, nima qilasiz Xudoga ishonib..." dedi. Uni dindorligi uchun mansabga

chiqolmayotgan emish"[4]. Ota ham ilmga befarq johil inson emas, aslida. Qiynalib o'qitgan farzandining gap-so'zlaridan keyin undan qo'lini yuvib qo'ltiqqa urgan.

Asar bosh qahramoni Ma'sudning tunda amakisirikiga, qo'shni qishloqqa, borishdagi yolg'iz safari davomida uning tabiat, jamiyat haqidagi o'y-fikrlari o'z aksini topgan. Hikoyaning butun mohiyati bolaning ko'rgan tushi ta'sirida qayta ochiladi. U kitob o'qib, mudrab ketadi va tushida o'zining oq qo'yga minib, olib oy gardishining devorini axtaradi, qo'y ham tixirlik qilib hech joyidan jilmaydi. Otasining tanbehlari, qarindosh-u qo'shnilar Mamat mesh va Orziqul boboning qotib-qotib kulishlari tushning ham yozuvchi tomonidan mahorat bilan tasvir etilganligini ko'rsatadi.

Hikoya ramziylik asosiga qurilgan. Hikoyadagi oy, oyning qo'tonlangan holati ya'ni gardishi, qo'y kabi timsollar ramziylik kasb etgan. Qo'rg'onlangan oy- jamiyatdagi chegaralangan an'anaviy milliy qadriyat timsoli bo'lsa, gardish – cheklanganlik ramzi, oyning qo'tonlanishi esa an'anaviy milliy qadriyatlarga o'ralashib qolgan o'zbek xalqining hayotiga ramziy ishora desak, mubolag'a bo'lmaydi. Oq qo'yga minib olib, yo'l topa olmayotgan bola esa, o'zbek xalqining an'aviy milliy qadriyatlari bilan to'qnashib, o'zi istaganidek katta yo'lga chiqq olmayotgan inson obrazi sifatida ramziylik kasb etgan. Yuqorida Ahmad A'zam mahoratli yozuvchi ekanligini ta'kidladik, "Oyning gardishi" hikoyasida yozuvchining mahorati shunday aks etadiki, yozuvchi bir vaqtning o'zida hikoyaga qishloq odamlarining sodda va kamtarin qiyofasini, ayrim ziyoli qatlamning illatlarini, jamiyat hayotining ijtimoiy holatini bola, oy va oyning gardishi, oq qo'y ramzlari misolida yaqqol tasvirlaydi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek hikoyachiligi uzoq tarixga egaligi, o'tgan davrlar mobaynida ko'plab o'zgarishlarga uchraganligini, mustaqillikdan so'ng yanada yangi mavzular, obrazlar bilan boyiganligini kuzatish mumkin.

References:

1. Adabiy turlar va janrlar (Tarixi va nazariyasiga oid) 3tomlik. T.1. -Toshkent: Fan, 1991. B.68.
2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari Toshkent:"Navoiy universiteti", 2018. B.376.
3. Ahmad A'zam. Oyning gardishi. www.ziyouz.com
4. Ahmad A'zam. Oyning gardishi. www.ziyouz.com